

ZENON GULDON
(24 XI 1936–25 VII 2012)

25 lipca 2012 r. zmarł wybitny historyk, archiwista — Zenon Guldon, emerytowany profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Urodził się 24 listopada 1936 r. w rodzinie robotniczej w Osowej Górze, dzisiaj dzielnicy Bydgoszczy. Wybuch wojny na wiele lat pozbawił Go opieki ojca, który jako jeńiec wojenny dostał się do niewoli niemieckiej. Na przełomie 1939/1940 r. z matką i starszym bratem Czesławem wysiedlony został do leżącej na wschód od Warszawy wsi Dębe, gmina Jadów, skąd do rodzinnego miasta powrócił z rodziną w maju 1945 r. Szkołę podstawową w Bydgoszczy ukończył w trybie przyspieszonym w 1949 r., w latach zaś 1949–1953 uczęszczał do tamtejszego Liceum im. Mikołaja Kopernika. Maturę uzyskał w wieku 17 lat.

W 1953 r. Zenon Guldon podjął studia w zakresie historii i archiwistyki na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, które ukończył w 1957 r., uzyskując tytuł magistra na podstawie pracy *Walka klasowa chłopstwa polskiego od XIII do połowy XIV wieku ze szczególnym uwzględnieniem Małopolski*. Praca ta, co jest pewnym fenomenem, już w rok później opublikowana została drukiem (Toruń–Łódź 1958) i spotkała się z szerokim zainteresowaniem środowiska mediewistycznego. W 1960 r. na łamach „Roczników Historycznych” ukazała się jej recenzja pióra Antoniego Gąsiorowskiego, a w następnym roku w „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych” — Stefana Chmielewskiego. Dalsza kariera naukowa potoczyła

się szybko. Pracę w Instytucie Historycznym UMK rozpoczął jako asystent katedry kierowanej przez Leonida Żytkowicza. Pod jego kierunkiem oraz wielu innych wybitnych toruńskich uczonych, m.in. Stanisława Hoszowskiego, ukształtowały się zainteresowania i podstawy warsztatu młodego historyka. Już w 1962 r. obronił rozprawę doktorską „Struktura i rozmieszczenie własności ziemskiej na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej w drugiej połowie XVI w.”, a pięć lat później uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Związki handlowe dóbr magnackich na prawobrzeżnej Ukrainie z Gdańskiem w XVIII wieku* (Toruń 1966). Uzyskanie tego awansu w tak młodym wieku nie było i ciągle nie jest wydarzeniem często spotykanym w polskiej humanistyce, a w tamtych czasach było wręcz wyjątkowym.

W latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia spod pióra tego młodego, ale samodzielnego już naukowca wyszło wiele ważnych rozpraw i artykułów, które wyznaczały ścieżki badawcze ówczesnej i późniejszej historiografii, zwłaszcza w zakresie historii społeczno-gospodarczej, demografii i geografii historycznej. Powstała wówczas ważna monografia *Rozmieszczenie własności ziemskiej na Kujawach w II połowie XVI w.* (Toruń 1964) oraz wydana drukiem w 1974 r. praca *Podziały administracyjne Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w XIII–XIV wieku* (Warszawa–Poznań; współautor Jan Powierski). Pracą tą Zenon Guldon jeszcze raz udowodnił, że był nie tylko specjalistą od dziejów wczesnonowożytnych, lecz także świetnym znawcą średniowiecza i nauk pomocniczych historii. W tych latach sporo miejsca wśród Jego publikacji zajęły prace edytorskie. Zaczynał od opracowywania i wydawania pojedynczych i mniejszych źródeł rękopiśmiennych, by przejść do pracy w zespole wydawców lustracji dóbr królewskich XVI–XVIII w., którego redaktorem był wówczas L. Żytkowicz. Zenon Guldon wydał w tej serii trzy lustracje — w 1967 r. *Lustrację województw wielkopolskich i kujawskich 1628–1632*, cz. 1: *Województwa poznańskie i kaliskie*, oraz cz. 2: *Województwa łęczyckie, brzesko-kujawskie, inowrocławskie i ziemia dobrzyńska* w 1969 r. zaś cz. 3: *Województwo sieradzkie*.

W 1967 r. Zenon Guldon zawarł związek małżeński z Romaną Hnat, z którego przyszło na świat troje dzieci: Łukasz, ur. w 1968 r., archiwista, obecnie pracownik Państwowego Archiwum w Kielcach; Teresa, ur. w 1970 r., lekarz medycyny, oraz Wojciech, ur. w 1972 r., rusycysta. W połowie 1970 r. rodzina przeprowadziła się do Kielc. Tutaj Zenon Guldon podjął się organizacji środowiska kieleckiej humanistyki w powstałej w 1969 r. Wyższej Szkole Nauczycielskiej. Kierował początkowo Samodzielnym Zakładem Historii, a w późniejszym Instytucie Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej pełnił przez kolejnych kilka lat funkcję wicedyrektora. W latach 1982–1984 był też dyrektorem uczelnianej Biblioteki Głównej. Aktywnie działał w lokalnym oddziale Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz w Radzie Naukowej Towarzystwa Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego w Kielcach.

Na grunt kielecki przeniósł dewizę, że pracownik naukowy, zajmujący się nawet najbardziej ogólnymi sprawami historii, ma również służyć regionowi, w którym się urodził lub w którym żyje. Z tej to inspiracji i z Jego głębokiego przekonania powstały pierwsze studia źródłoznawcze i prace poświęcone regionowi świętokrzyskiemu. Po latach Zenon Guldon stał się drugim po Janie

Pazdurze cenionym znawcą regionu świętokrzyskiego. Nurtem Jego zainteresowań, dla których rozwoju istniały doskonałe warunki badawcze w środowisku naukowym, były sprawy etniczne i wyznaniowe, szczególnie dotyczące ludności żydowskiej w Małopolsce w kontekście jej aktywności w gospodarce tego regionu i całej Rzeczypospolitej. Jak zwykle zaczął od gruntownej krytyki źródłoznawczej. Pierwszą pracę poświęconą tej tematyce wydał w 1978 r. we współautorstwie z Nikolajem Krikunem: *Przyczynek do krytyki spisów ludności żydowskiej z końca XVIII wieku* (St. Żr. 23, 1978). Dotyczyła ona charakterystyki i kontrowersyjnej przydatności badawczej spisów ludności żydowskiej z końca XVIII w. Na podstawie własnych studiów, ale przede wszystkim literatury przedmiotu, zagadnienie to, dla szerszego zakresu czasowego, omówił w artykule *Źródła i metody szacunków liczebności ludności żydowskiej w Polsce w XVI-XVIII wieku* (KHKM 34, 1986, 2). Już wówczas w Jego opiniach pojawiły się wątpliwości co do wiarygodności szacunków oraz dowolności przyjmowanych wskaźników przeliczeniowych, jak również różnej wartości wykorzystywanych źródeł podatkowych do ustalania liczby ludności żydowskiej w poszczególnych okresach. Podkreślał, iż nadal podstawowym problemem badawczym w tej dziedzinie pozostaje ocena przydatności badawczej różnych typów źródeł oraz opracowanie i przyjęcie uzasadnionych wskaźników. Słusznie także proponował przejście od ujęć globalnych do szczegółowych studiów nad ludnością żydowską w tych ośrodkach, dla których zachowała się bogatsza dokumentacja źródłowa. Rezultatem tych przemyśleń była wydana w 1987 r. (we współautorstwie z Karolem Krzystankiem) praca *Źródła do statystyki Żydów w województwie sandomierskim w II połowie XVIII wieku*, w: *Dzieje Kielecczyny w historiografii Polski Ludowej*, cz. 1 (Kielce 1987), a nieco później monografia *Ludność żydowska w miastach lewobrzeżnej części województwa sandomierskiego w XVI-XVIII wieku. Studium osadniczo-demograficzne* (Kielce 1990), oraz jej anglojęzyczny abstrakt *The Jewish Population in the Towns on the West Bank Vistula in Sandomierz Province from the Sixteenth to the Eighteenth Centuries*, w: *The Jews in Old Poland, 1000-1795*, London-New York 1993.

Podsumowanie wyników prac nad ustaleniem liczebności ludności żydowskiej w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI-XVIII w. przedstawił (wspólnie z Jackiem Wijaczką) na konferencji w Heidelbergu, a artykuł na ten temat opublikował na łamach „Trumah”: *Die zahlenmäßige Stärke der Juden in Polen-Litauen im 16.-18. Jahrhundert* (4, 1994). Z Waldemarem Kowalskim podjął badania nad rekonstrukcją rodziny żydowskiej w XVIII w., zwłaszcza wiekiem młodożeńców czy możliwością pozostawiania dzieci na utrzymaniu rodziców. Zaowocowały one publikacją *The Jewish population and family in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the second half of the 18th century* („The History of the Family” 8, 2003, 4). Podobne opracowanie pt. *Jewish Settlement in the Polish Commonwealth in the Second Half of the Eighteenth Century* zamieszczone zostało w „Polin. Studies in Polish Jewry” (18, 2005) oraz księdze pamiątkowej Jakuba Goldberga (we współaut. z W. Kowalskim, *The Jewish Population of Polish Towns in the Second Half of the 17th Century*, w: *Studies in the History of the Jews in Old Poland in Honor of Jacob Goldberg*, red. A. Teller, Jerusalem 1998, Scripta Hierosolymitana, Publications of the Hebrew University 38).

Kolejny nurt uprawianej przez Niego tematyki żydowskiej okresu staropolskiego związany był z problemami mieszczącymi się w hasło — Żydzi wśród chrześcijan w dobie szlacheckiej Rzeczypospolitej. W Kielcach już wówczas było grono historyków, uczniów Zenona Gulдона, które poświęcało swe prace tematyce żydowskiej lub zajmowało się tym zagadnieniem przy okazji rozwijania innych zainteresowań badawczych. Wkrótce potem ukazały się prace Profesora we współautorstwie z J. Wijaczką, które dotyczyły relacji chrześcijańsko-żydowskich w miastach wielkopolskich: *Żydzi wśród chrześcijan w miastach wielkopolskich w okresie przedrozbiorowym* („Nasza Przeszłość” 1993, 79) oraz na Wołyniu *Żydzi a chrześcijanie na Wołyniu w XVI-XVIII wieku* („Nasza Przeszłość” 1993, 80). W 1992 r. zaś wziął udział w międzynarodowej konferencji naukowej w Davos w Kalifornii, gdzie przedstawił przygotowany wspólnie z W. Kowalskim, opublikowany później referat (*Between Tolerance and Abomination: Jews in Sixteenth-century Poland*, w: *The Expulsion of the Jews 1492 and after*, red. R. B. Waddington, A. H. Williamson, New York-London 1994). Niebagatelne znaczenie w Jego dorobku miały też badania nad procesami o rzekomo popełniane przez Żydów mordy rytualne, czego owocem stała się praca Jego i J. Wijaczki, *Procesy o mordy rytualne w Polsce w XVI-XVIII wieku* (Kielce 1995).

Prowadzenie rzetelnych badań regionalnych, pojmowanych w kategoriach służby dla społeczności, w której żyjemy, traktował Zenon Guldon przede wszystkim jako niezbędną podstawę do opracowania syntetycznych zarysów dziejów. Świadectwem tego były nie tylko nowe badania, m.in. nad przeszłością Staropolskiego Okręgu Przemysłowego oraz wielu miast między Wisłą a Pilicą, ale także liczne konferencje naukowe, które współorganizował. Publikacje dotyczące tych zagadnień przyniosły Mu opinię jednego z najlepszych znawców historii społeczno-gospodarczej dawnej Polski. Świadom znaczenia popularyzacji wiedzy historycznej, chętnie pisał do regionalnych czasopism kulturalnych, np. do kieleckich „Przemian”.

Nie sposób wymienić wszystkich prac i ustaleń Zenona Gulдона, istotnych dla polskiej nauki. Prace Profesora nad dziejami społeczno-gospodarczymi Polski w XVI-XVIII w. i Jego udział w tworzeniu kieleckiego środowiska naukowego przyniosły wymierny efekt w postaci powstania sporego ośrodka badawczego. Działalność dydaktyczna Profesora, początkowo na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, nabrała jednak szczególnego znaczenia po Jego przeniesieniu się do Kielc. Tutaj stał się jednym z ważnych twórców kieleckiego środowiska historycznego i wychowawcą wielu pokoleń historyków polskich. W nowo powstałej Wyższej Szkole Nauczycielskiej pełnił kolejno funkcje: kierownika Zakładu Historii, Zakładu Historii Nowożytnej, Zakładu Nauk Pomocniczych wreszcie wicedyrektora Instytutu Historii. Na kieleckiej Uczelni, która w 1973 r. przekształcona została w Wyższą Szkołę Pedagogiczną, a w 2000 r. w Akademię Świętokrzyską, osiągał Profesor kolejne tytuły naukowe. Jako dydaktyk, człowiek niezwykle wymagający i na pozór bardzo „srogi”, w niewytłumaczalny dla innych sposób skupiał wokół siebie studentów zdolnych i ambitnych. Jego seminaria były zawsze bardzo liczne. Dużą wagę przywiązywał do znajomości warsztatu naukowego,

którego zasady z dobrym skutkiem wpajał młodym adeptom nauk humanistycznych. Wśród uczniów Profesora jest wielu, którzy podążają Jego ścieżkami naukowymi, zajmują się historią nowożytną, choć różnymi jej specjalnościami. Wielu z nich pod Jego kierunkiem zdobywało stopnie i tytuły naukowe. Są to: Jerzy Piwek, Jadwiga Muszyńska, W. Kowalski, Lech Stępkowski, K. Krzystanek. Jeszcze większą grupę uczniów Profesora stanowili ci, którzy korzystali z Jego wiedzy, współpracowali z Nim i niejednokrotnie wspólnie z Nim publikowali. Długoletnim partnerem w Jego pracy naukowej był J. Wijaczka, który u boku Profesora mógł z powodzeniem rozwijać swoją pasję badawczą poświęconą historii Żydów w epoce staropolskiej. Do najważniejszych problemów, którymi zajmuje się grono pracowników Instytutu Historii, Jego przyjaciół i uczniów na innych uczelniach, regionalistów wreszcie, należą: gospodarka i społeczeństwo w Małopolsce w okresie szlacheckiej Rzeczypospolitej, mniejszości etniczne i wyznaniowe w XVI–XVIII w., klęski elementarne i zniszczenia wojenne połowy XVII w. i określenie ich wpływu na gospodarkę Rzeczypospolitej, dzieje handlu, rozwój gospodarczy miast, Żydzi w życiu gospodarczym Rzeczypospolitej oraz epigrafika staropolska.

Tytuł profesora za dorobek badawczy otrzymał Zenon Guldon w 1987 r. Był już wtedy laureatem wielu nagród i odznaczeń państwowych: Złotego Krzyża Zasługi, Krzyża Kawalerskiego Orderu Odrodzenia Polski oraz resortowych (odznaki Zasłużonego Działacza Kultury i Za Zasługi dla Archiwistyki). Za badania nad dziejami regionu świętokrzyskiego otrzymał Nagrodę Staszycowską oraz im. Mieczysława Radwana.

Zmarły niedawno Profesor zasługuje na pamięć nie tylko jako uczyony, nauczyciel uniwersytecki i organizator życia naukowego, ale także jako nieprzeciętny obserwator i błyskotliwy komentator otaczającej nas rzeczywistości. Jego niezwykle potencjał intelektualny, aktywność w środowisku akademickim i regionalistycy, a przede wszystkim celne uwagi i łatwość trafnego, ale złagodzonego humorem delikatnego oceniania cech osobowości innych ludzi przyniosły Mu sławę nie tylko w najbliższym, kieleckim środowisku uczniów i współpracowników, ale także wśród znakomitości polskiej nauki historycznej. Odszedł uczyony, człowiek otwarty dla przyjaciół i uczniów, a wyrozumiały dla niechętnych Mu i przeciwnych. Dorobek swego życia pozostawił następnym pokoleniom...

*Jadwiga Muszyńska
(Kielce)*